UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAŞI

FACULTATEA DE LITERE

ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII FILOLOGICE

Drd. Dobromirescu N. Mirela (căs. Averikios)

IOAN CARAGIANI (1841 – 1921)

Studiu monografic

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător ştiinţific:

Prof. univ. dr. Eugen Munteanu

Iași, 2023

UNIVERSITATEA "ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI

Şcoala Doctorală de Studii Filologice

ANUNŢ

La data de 22 septembrie 2023, ora 12:00, în sala Seminarul G. Ivănescu, doamna Dobromirescu N. Mirela (căs. Averikios) va susţine, în şedinţă publică, teza de doctorat cu titlul Ioan Caragiani (1840-1921). Studiu monografic, în vederea obţinerii titlului ştiinţific de doctor în domeniul Filologie.

Comisia de doctorat are următoarea componenţă:

Preşedinte:

Prof.univ.dr. Felicia Dumas, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Conducător de doctorat

Prof.univ.dr. Eugen Munteanu, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Referenţi

Prof.univ.dr. Mihaela Paraschiv, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

Prof.univ.dr. Tudor Dinu, Universitatea din București

CS II dr. Ioana Repciuc-Baskerville, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Academia Română – Filiala Iași

Vă invităm să participaţi la şedinţa de susţinere a tezei.

Teza poate fi consultată la Biblioteca Facultăţii de Litere

Data afişării:

CUPRINS

Preambul.....1

Justificarea alegerii și oportunității temei de cercetare....1
A. PARS BIOGRAPHICA....5
CAPITOLUL I....6
Principalele aspecte ale vieții și activității lui Ioan Caragiani....6
I.1. Originea și studiile....6
I.2. Emigrarea în România; activități și funcții deținute....8
I.3. Activitatea la „Junimea”....10
I.4. Membru fondator al Academiei Române....12
I.5. Activitatea de traducător....14
I.5. Caragiani autor....23
I.5.1. Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică....23
I.5.2. Românii din Macedonia și poezia lor populară....27
1.6. Sfârșitul....28
Concluzii:....29
CAPITOLUL al II-lea....31
Aromânul Ioan Caragiani....31
II.1. Considerații generale....31
II.2. Contextul socio-politic al vremii....31
II.3. Originea aromânilor-controverse ideologice....33
II.4. Poziția lui Caragiani în controversata problemă a originii aromânilor....40
II.5. Limba aromână....42
II.6. Etnonime ale aromânilor. Etimologia cuvântui vlah/ valah. Exonim și endonim?....46
Concluzii....50
CAPITOLUL AL III-LEA....53
III.1. Poezia populară în concepția lui Ioan Caragiani....53
III.2. Articolul din revista *Convorbiri literare*....54
Concluzii....68
CAPITOLUL AL IV-LEA....69
Epistolierul Ioan Caragiani....69
IV.1. Subiecte istorico-literare....69
IV.2. Subiecte politico-religioase....74
Concluzii....76
B. PARS PHILOLOGICA....77
Analiza manuscrisului „Aromânii și cântecele populare grecești”....77
CAPITOLUL I....78
Studiu filologic al manuscrisului....78

I.1. Sursa traducerii....78
I.2. Traducerea lui I. Caragiani....79
CAPITOLUL AL II-LEA....86
Studiu lingvistic al traducerii lui Caragiani....86
I.1. Probleme de grafie....86
II.2. Probleme de morfo-sintaxă....89
II.3. Probleme de lexic....91
II.3.1. Împrumuturi....91
II.3.2. Cuvinte și expresii populare, arhaisme și regionalisme, cuvinte argotice....101
II.4. Onomastica....103
II.4.1. Antroponime....103
II.4.2. Toponime (diverse nume de locuri)....109
II.4.3. Etnonime (nume de popoare, de persoane dintr-o localitate)....113
II.4.4. Nomina sacra et feriae....114
II.4.5. Observații privind echivalarea numelor proprii în limba română....114
II.5 Probleme de topică, versificație și stil....123
CAPITOLUL AL III-LEA....133
III.1. Evaluarea traducerii prin comparație cu textul grec....133
Concluzii....147
CAPITOLUL al IV-lea....149
IV.1. Aspecte din viața și obiceiurile aromânilor....149
Concluzii....154
CONCLUZII GENERALE....155
BIBLIOGRAFIE....158

ANEXE
I. Antologie de cântecele populare grecești. Traducere de I. Caragiani
II. Corespondență

IOAN CARAGIANI (1841 – 1921)

Studiu monografic

În timpul studiilor de licență, pe care le-am urmat la Universitatea din Creta, Facultatea de Filosofie, Secția de Filologie, Orientare în lingvistică, numele lui Ioan Caragiani a fost amintit în treacăt la un curs de istorie neogreacă, în cadrul unei discuții despre „propaganda românească", sintagmă folosită de istoricii greci pentru a descrie sprijinul cultural acordat aromânilor de către „patria-mamă", începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fără nicio revendicare teritorială sau politică.

În consecință, din dorința de a prezenta o imagine de ansamblu asupra vieții și activității lui Ioan Caragiani, am hotărât să dedic acestei personalități aromâne, cu indiscutabile contribuții în cultură română, un studiu monografic, care face obiectul prezentei teze de doctorat. Chiar dacă nu pretind a fi elaborat o *restitutio in integrum* a vieții și operei lui Ioan Caragiani, am încercat să colaționez cât mai multe informații semnificative pentru a alcătui o veridică *effigies personae*, mai complexă decât identitatea sumară care i se atribuie de regulă, aceea de „folclorist și traducător".[1]

Metodologia mea de cercetare a avut în vedere, în primul rând, o lectură atentă a textelor relevante ale autorului, istorice, etnografice și folcloristice, care au fost editate, în al doilea rând, aflarea și studierea unor lucrări de exegeză, din care citez în paginile lucrării. Numeroase lucrări inedite ale lui Caragiani se află în posesia Bibliotecii Academiei Române, la unele nu am avut încă acces, de aceea intenționez să amplific pe viitor cercetarea.

Am întreprins, de asemenea, o călătorie de documentare în patria lui Caragiani, în satul natal al acestuia, Avdella (greacă *Αβδέλλα*, aromână *Avdhela*, *Abela*, *Abdela)*. Un incendiu devastator la începutul secolului XX a distrus, din păcate, întreaga arhivă a satului. Am avut însă ocazia să ascult povești despre „istoria" satului și despre identitatea „vlahică" dar și „locală".

Am conceput studiul meu monografic în două părți: 1. *Pars biographica*, în care prezint, în baza bibliografiei la care am avut acces, cele mai importante aspecte din viața și activitatea lui Ioan Caragiani; 2. *Pars philologica*, constând în ediția filologică a manuscrisului inedit de poezie populară neogrecească, în traducerea lui Ioan Caragiani, aflat la Muzeul literaturii române din Iași (cota 34.13.1.05818). În detaliu, structura tezei este următoarea:

A. Pars biographica

[1] Vezi Ecaterina Țarălungă, *Enciclopedia identității românești. Personalități*, Editura Litera Internațional, București, 2011, p.15; *Dicționarul General al Literaturii Române* (2006), vol. II, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004, p.127.

Capitolul I. Principalele aspecte ale vieții și activității lui Ioan Caragiani

Capitolul al II-lea. Aromânul Ioan Caragiani

Capitolul al III-lea. Folcloristul Ioan Caragiani

Capitolul al IV-lea. Epistolierul Ioan Caragiani

B. Pars philologica. Analiza manuscrisului de poezie populară neogreacă

Capitolul I. Studiu filologic al manuscrisului

I.1. Sursa traducerii

I.2. Traducerea lui Ioan Caragiani

Capitolul al II-lea. Studiu lingvistic: probleme de grafie, morfo-sintaxă, lexic, onomastică, stil

Capitolul al III-lea. Evaluarea traducerii prin comparație cu textul grec.

Capitolul al IV-lea. Aspecte din viața și obiceiurile aromânilor ilustrate în traducere

Anexe:

I. Antologie de cântecele populare grecești. Traducere de I. Caragiani

II. Corespondență

Pars biografica, capitolul I

O biografie sumară a lui Ioan Caragiani apare la începutul lucrării acestuia, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, publicată postum de nepotul său, academicianul Pericle Papahagi, în anul 1929.[2] Datele biografice pe care le prezint în acest capitol sunt preluate parțial din informațiile lui Papahagi, parțial din alte surse pe care le citez.[3]

Caragiani a făcut studiile elementare în Avdella Pindului şi la Dămaşi, iar studiile medii, la Gureanţă şi Vlaho-Clisura, unde a studiat cu profesorul Apostol Mărgărit, deprinzând, cu ajutorul acestuia, limba greacă veche și ajungând să traducă, cu ajutorul dicționarului, din Homer, Aristotel și alți autori greci antici. S-a înscris apoi la Universitatea Ottoniană din Atena, unde a obținut, după patru ani (1857-1861), licența în filologie.

După terminarea studiilor, tânărul Caragiani emigrează în România, ajungând la București, în anul 1864.[4] Papahagi motivează opțiunea lui Caragiani de a se stabili în „binecuvântata

[2] Pericle Papahagi, *Vieața lui Ioan Caragiani*, în *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică de Ioan Caragiani (n.1840-1921)*, publicare postumă, însoțită de o notă biografică de Pericle Papahagi, membru corespondent al Academiei Romane, directorul Liceului „Mircea Vodă" din Silistra şi nepot de soră al autorului, vol. I, Bucureşti, 1929, pp. III-IX.

[3] Vezi și Dan Mănucă, *Caragiani, Ioan D.*, în Academia Română, coordonator general Eugen Simion, *Dicționarul general al literaturii romane*, C-D, Bucureşti, 2004, p. 80-81; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar, 1866/2003*, Bucureşti, 2003.

[4] Șerban Tanașoca, „Din Pind, spre București", Ziarul de Duminică, 6 iulie 2004, București.

Vlahie", prin faptul că era cea mai ospitalieră țară din Balcani, oferind adăpost nu doar oamenilor simpli, ci și învățaților, „cari nu aveau în țara natală câmp liber de desvoltare a energiei și cunoștințelor lor".[5] Se va stabili apoi la Iași, unde obține postul de profesor de limba elină la Gimnaziul Central (Liceul Național), post pe care îl deține timp de șase ani (1864-1870); obține apoi un post de profesor (mai întâi suplinitor, apoi titular) la Facultatea de Litere și Filosofie, Catedra de Istoria literaturii eline de la Universitatea din Iași, post pe care îl ocupă mai bine de patru decenii (1866-1904). În primii ani la catedra Universității din Iași, Caragiani publică, pentru uzul studenților, *Cursu completu de grammatică ellenă*, în două volume, *Etymologia* (1870) și *Syntaxa* (1872), unul dintre primele tratate de gramatică a limbii eline în limba română.

În perioada 1878-1901, deține și funcția de Director al Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, de care s-a achitat cu pasiune, conferind stabilitate acestui important focar cultural din capitala Moldovei.[6]

În anul 1879, la 23 septembrie, în sala Ateneului Român, a fost fondată Societatea de Cultură Macedo-Română din care făcea parte și Caragiani alături de alți oameni de seamă, precum C. A. Rosetti, Vasile Alecsandri, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi și altii. Societatea a adoptat o proclamație care cerea românilor din Turcia Europeană să-și trimită copiii la școlile românești și să construiască biserici. Societatea a editat în 1880 revista *Frățilia întru dreptate* (în limbile aromână și greacă).[7]

Recunoscut de oficialitățile române drept reprezentant al aromânilor, Caragiani a fost în numeroase rânduri mediator între statul român și cei pe care îi reprezenta; a fost trimis al României în misiuni diplomatice în Italia și în Imperiul Otoman, promovând politica statului român și a aromânilor cu privire la „chestiunea aromânească". La scurtă vreme după stabilirea la Iași, Caragiani începe să frecventeze întânirile Societății literare „Junimea".

A fost, după mărturiile junimiștilor vremii, un personaj foarte agreat al întâlnirilor „Junimii", unde era în vigoare principiul „anecdota primează", remarcându-se prin excepţionala sa capacitate de a spune anecdote, multe preluate din folclorul balcanic.

În calitate de reprezentant al românilor macedoneni, Caragiani a fost *membru fondator al Societăţii Literare Române*, înființată pe 22 aprilie 1866, devenită ulterior (1867) Societatea Academică Română, iar în 1879, Academia Română, al cărei prim președinte a fost Ion Heliade

[5] Pericle Papahagi, *op. cit*., p. VI.

[6] Rudolf Suțu, „Ioan Caragiani (1890)", în *Iașii de odinioară*,volumul 2, Editura Tipografia „Lumina Moldovei", Iași, 1928, pp. 247-251.

[7] Emil Țîrcomnicu, Iulia Wisișenschi, *Românii de la sud de Dunăre.Macedoromâni*, Editura Ziua, 2003.

Rădulescu; în cadrul acesteia, Caragiani a fost, în două etape (1910-1913; 1918-1921), președinte al Secțiunii Literare.

În calitate de bun cunoscător al limbii eline, filologul clasicist Ioan Caragiani s-a remarcat și ca traducător: a publicat în revista ieșeană *Convorbiri literare* traduceri din limba greacă veche: *Iliada*, cântul VI; *Pasiunile*, cartea a II-a din *Retorica* lui Aristotel; *Idila I, II*, din *Idilele* lui Theocrit; *Bocituri*, traduse din cântecele populare grecești; zece poezii în dialectul „rumeliot" (aromân) cu traducere în limba română. A tradus pentru prima dată integral în limba română, în proză, poemele homerice *Odiseea* şi *Batrachomyomachia* (Iaşi, 1876)[8]. Nicolae Lascu, în lucrare bibliografică, *Clasicii antici în România*, menționa traducerea lui Caragiani a *Odiseei* ca fiind „prima echivalență în proză, una cu ambiții literare declarate".[9]

Într-o scrisoare către Ion Ghica, din 16 octombrie 1886, Caragiani îl informează că s-a început tipărirea parțială a cărții sale, în 1000 de exemplare, urmând a fi publicată și „în revista istorică a Dlui Tocilescu"; apare aici și titlul complet al cărții „ce am gătit și pe care o intitulez: *Studii istorice asupra Românilor din peninsula Balcanică dela trecerea legiunilor romane din Dacia în Moesia până în zilele noastre.* Materia este vastă și sorginţile confuze pentru că românii au fost confundați cu alte neamuri sub denumiri de Tribali, Schiți, Avari, Albanezi, Greci, etc. și-am observat că acei Avari sunt Români după numele ce poartă și după porecle și după numele românești a localităților și a altor lucruri legate de ei, și de aceea m-am hotărât să fac o încercare de studii locale în fața locului și pentru alte interese comune ale Româno-Albanezilor".[10]

Din vastul studiu au fost publicate doar două volume, postum, de către nepotul de soră al autorului, Pericle Papahagi, în 1929, respectiv în 1941, sub titlul de *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică,* restul aflându-se în manuscris la Biblioteca Academiei Române din București.

Această lucrare, cea mai importantă scriere a lui Ioan Caragiani, căreia, după afirmația lui Pericle Papahagi, „i-a consacrat toată energia sa, uneori chiar primejduindu-și viața, cum s-a întâmplat în urma călătoriei sale din 1888/89 în Albania şi Epir"[11], a avut o soartă nefastă. Tipărirea ei în 1891, ca supliment al *Revistei pentru Istorie, Archeologie şi Filologie*, s-a oprit la coala 17 (pagina 272); în mod regretabil, acest prim volum se încheie, brusc, în mijlocul unei

[8] Cele două epopei, în traducerea lui Ioan Caragiani au fost republicate recent, în volumul, Homer, *Odiseea. Batrachomyomachia-Războiul şoarecilor cu broaştele*, traducere de Ioan Caragiani, editura Gramar, 2011

[9] Nicolae Lascu, *Clasicii antici în România*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p.199; Liviu Franga, „Homer în cultura română. Traduceri din secolele XIX-XX", în *Studii culturale*, nr. 1007, din 21, 02, 2020.

[10] BAR, S 32 (21), DCIX.

[11] Pericle Papahagi, *op.cit*., p.VIII.

fraze. Volumul a fost retipărit în 1929 de Pericle Papahagi, tot el reușind să publice și volumul al doilea, în 1941; restul lucrării se află în manuscris la Biblioteca Academiei Române din București.

În calitate de cunoscător al vieții românilor din sudul Dunării, Caragiani a decis să le popularizeze folclorul, foarte puțin cunoscut atunci în România. În 1869, publică în acest scop un amplu articol în revista „Junimii", *Convorbiri literare*, cu titlul „Românii din Macedonia și poesia lor populară."

Conform inscripției tombale, Caragiani s-a stins din viaţă la 13 ianuarie 1921, la Iaşi, la vârsta de 79 de ani, fiind înmormântat în Cimitirul „Eternitatea" alături de soţia sa, Lucia Caragiani, decedată la 3 decembrie 1907, la vârsta de 54 ani. În ședinta Academiei Române din 21 ianuarie 1921, academicianul Dimitrie Onciu anunță decesul lui Caragiani și îi face un elogios necrolog.

Capitolul al II-lea

Personalitatea lui Ioan Caragiani nu poate fi pe deplin înțeleasă, în opinia mea, fără o analiză a identității etnice a aromânilor, așa cum este ea receptată în spațiul european, și a opticii lui în această privință. Există numeroase studii referitoare la acest atât de controversat grup etnolingvistic pastoral, denumit *armânu*, așa cum își spun ei înșiși. Personalitate complexă, Caragiani inaugurează în a doua jumătate a secolului al XIX--lea un studiul sistematic al aromânilor din Peninsula Balcanică și cercetările sale, istorice, geografice, lingvistice, etnografice și folclorice au inițiat noi direcții de investigație, care s-au dovedit prolifice în secolul următor.

Caragiani este primul aromân care, în calitate de martor la „rescrierea" istoriei neamului său, întreprinde în repetate rânduri călătorii în locurile natale și realizează ample anchete socio-istorico-culturale la fața locului și consemnează în publicațiile sale faptele, obiceiurile și pătimirile compatrioților săi. Caragiani nu este un istoric, nici nu pretinde a fi. Este în primul rând filolog și, în această calitate, abordează întreaga problematică din opera sa. Atunci când scrie despre aromâni, oscilează între exaltare și exagerare. El scrie totuși o istorie în care obiectivitatea cercetătorului se îmbină cu subiectivitatea conaționalului.

Capitolul al III-lea

Singura proprietate națională o reprezintă, în opinia lui Ioan Caragiani, poezia populară, pe care o definește astfel: „Când dicemu poesie populară, înțelegemu poesia poporului necultu; ea se deosebesce de poesia cealaltă, cea cultă, inainte de toate că nu se compune de țăranu cu condeiul in mănă, nici cu scopu de a face și pe ceilalți să simtă ceea ce și elu simte sau a simțitu și circulă

printre poporu nescrisă și fără a se scie autorii ei. Poesia populară nu este rezultatul premidetațiunei și nici al sciinței poetice". [12]

În revista ieșeană Convorbiri literare, Caragiani publică articolul „Românii din Macedonia și poesia lor populară", alcătuit din mai multe capitole, XIV la număr; în primele XII, dezbate pe larg problematica istoriei aromânilor și a limbii lor, în capitolul al XIII-lea definește poezia populară, cu câteva considerații asupra folclorului rumelioților, iar în capitolul al XIV-lea reproduce zece poezii populare în limba aromână, cu traducerea dată de el în limba română și cu bogate note explicative.

Ioan Caragiani este cel dintâi care publică poezii din folclorul aromân în spațiul cultural românesc. El a recurs la mărturia folclorului, în măsura în care acesta a conservat amintirea vlahilor, evidențiind și originea aromână a toponimelor din localitățile lor de baștină. Studiul limbii şi al folclorului a ajuns astfel să fie nu numai o îndeletnicire, ci şi o datorie patriotică pentru folcloristul Caragiani. După cum declară el însuși, a cules din peregrinările sale prin ținuturile locuite de aromâni foarte multe cântece populare, dintre care selectează zece și le publică în dialect aromân în revista *Convorbiri literare*. Deși puține ca număr, aceste *poesii* populare sunt primele publicate în presa românească și deschid drumul către ample cercetări ulterioare. Abia după două decenii, Pericle Papahagi avea să publice prima sa colecție de folclor aromân *Cântece de leagăn la macedoromâni,* iar în anul 1900, publică vasta colecție folclorică *Din literatura poporană a aromânilor,* în care va include o mare parte din poeziile culese de Caragiani.

Capitolul al IV-lea

Academicianul Pericle Papahagi este de părere că din corespondența purtată de Ioan Caragiani cu importanți oameni ai vremii reiese în modul cel mai evident calitatea sa de întemeietor și susținător al cauzei românești din Peninsula Balcanică.[13] Și Șerban Tanașoca, filolog și clasicist de excepție, care a editat unele scrisori ale lui Caragiani, consideră că acestea „constituie o bogată mină de informaţii privitoare nu numai la viaţa şi activitatea ştiinţifică şi literară a ilustrului aromân stabilit, după absolvirea Universităţii din Atena, ca profesor de limba şi literatura elină la Iaşi, dar şi la mişcarea de redeşteptare naţională macedoromână al cărei protagonist el a fost încă din zilele domniei lui Alexandru Ioan Cuza."[14]

---

[12] *Convorbiri literare*, nr.24, anul II, Iași, 15 fevruarie 1869, Tipografia Societății Junimea, Iași, 1869, p.368.

[13] Pericle Papahagi, *op.cit.,* p. VI.

[14] Nicolae-Șerban Tanașoca, *Spicuiri istorice și literare din corespondența lui Ioan D. Caragiani*, Balkan Studies, p.1.

Am avut acces la *Fondul de corespondenţă Ioan D.Caragiani din Biblioteca Academiei Române*, am făcut fotocopii și voi publica în *Anexe* câteva dintre acestea. În paginile acestui capitol voi reda integral sau fragmentar și voi comenta unele scrisori mai importante adresate de Caragiani unor prestigioase personalități din vremea sa, pe diverse subiecte, în ordine cronologică.

Se poate deduce din scrisorile luate în discuție că Ioan Caragiani a întreținut de-a lungul anilor, cu o reală și sinceră implicare, o bogată corespondență cu oamenii importanți ai vremii sau cu prietenii săi, pe teme de mare interes pentru el, literare, politice și religioase, pe care le tratează uneori repetitiv, cu numeroase detalii. A fost preocupat să prezinte și în scrisori detalii privind istoria aromânilor, faptele lor de arme din timpul revoluției grecești de la 1821, precum și dorința lor de a se elibera de tutela opresivă a Patriarhiei de la Constantinopol, care interzicea folosirea limbii române în biserici și școli. În scrisorile pe probleme personale, este sincer și solicită cu aceeași sinceritate sfatul destinatarilor. Cred că epistolarul caragianesc ar merita să fie publicat *in integrum* într-un volum, fapt care ar întregi în mod considerabil cunoașterea personalității acestui pe nedrept uitat cărturar și om politic român de origine aromână.

B. Pars philologica, c*apitolul I*

La Muzeul Literaturii Române din Iași se află manuscrisul traducerilor lui Ioan Caragiani din folclorul neogrecesc, sub titlul „*Aromânii și cântecele populare grecești*" (218 pagini), cu numărul de inventar 4077/ 34.13. 1.05818, conținând în prima parte 115 cântece populare, traduse după culegerea din 1860 a lui Arnoldus Passow, intitulată *Τραγούδια Ρωμαίικα. Popularia carmina Graeciae recentioris*, editată la Lipsiae, în tipografia B. G. Teubner, iar în a doua parte, notele lui Caragiani cu privire la eroii menționați în poezii.

Manuscrisul traducerilor lui I. Caragiani prezintă numeroase ștersături, cuvinte sau secvențe suprascrise, fapt care atestă efortul lui de a găsi cea mai potrivită echivalare a textului original grec în limba română: de exemplu, în traducerea cântului CXXXVI, secvența *lua-i-ar pe toți moartea* este suprascrisă secvenței *nici unul să-i trăiască.*

În mod cert, intenția lui I. Caragiani a fost să popularizeze și prin aceste traduceri folclorul aromân, așa cum a făcut-o și prin poeziile publicate în *Convorbiri literare*, dar, din motive necunoscute, traducerea a rămas în manuscris. Contribuția mea constă în transcrierea traducerilor lui Caragiani, după normele ortografice actuale având în vedere principiile fonetic-interpretative, iar analiza pe care am întreprins-o urmează a pune în evidență paricularitățile grafice, morfo-sintactice, lexicale și stilistice ale traducerii lui Caragiani, edificatoare pentru rolul său în constituirea normei literare românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea, în calitate de membru al

Academiei Române; am urmărit, de asemenea, evaluarea traducerii lui Caragiani comparativ cu textul grec din culegerea lui Passow.

Capitolul al II-lea este dedicat studiului lingvistic al traducerii lui I. Caragiani. Sub aspect grafic, am constatat în traducerea lui I. Caragiani particularități ortografice neunitare, acesta acționând de cele mai multe ori inconsecvent, astfel că textul traducerii sale cunoaște un grad ridicat de oscilații grafice, datorate, pe de o parte educației grecești și particularităților dialectale ale aromânei, pe de altă parte unor norme ortografice încă insuficient fixate și studiate în limba română. Pe lângă o analiză detaliată a particularităților ortografice și de morfo-sintaxă, am realizat un studiu lexicologic, insistând, în mod special asupra împrumuturilor din limbile balcanice (greacă, turcă, slavă, bulgară, rusă) și un amplu repertoriu de nume aromânești (antoponime, toponime, etnonime).

Tot în acest capitol am redat și câteva aspecte privind de stilistica și versificația poemelor haiducești traduse de Caragiani, pe care le-am identificat în decursul analizei întreprinse, I. Caragiani folosește în traducerea cântecelor populare neogrecești un bogat arsenal expresiv la toate nivelurile: morfo-sintactic, lexical, stilistic, dovedind o bună cunoaștere a celor două limbi - română și greacă- și a trăsăturilor lor specifice.

În *Capitolul al III-lea*, am evaluat traducerea prin comparație cu textul grec. În urma analizei textelor, consider că, în virutea bunei cunoașteri a limbii neoelene, I. Caragiani s-a preocupat de aflarea celor mai potrivite și mai expresive echivalente ale cântecelor populare neogrecești în limba română, dar nu toate soluțiile la care a recurs au fost deosebit de inspirate, unele chiar inexacte. Țin să remarc însă, recursul său constant la vocabularul popular românesc, din care a extras unele cuvinte populare, regionalisme, arhaisme, care dau farmec traducerii. E de presupus că a intenționat să revadă și poate să-și corecteze pe alocuri traducerea, dar nu a mai apucat sa o facă, de aceea a rămas în manuscris.

În *Capitolul al IV-lea*, am evidențiat aspecte din viața și obiceiurile aromânilor.

Editorul cântecelor populare grecești traduse de I. Caragiani, Arnoldus Passow, adresându-se lectorului, precizează în prefața în limba latină a culegerii sale: „din poemele haiducești ai o privire de ansamblu asupra faptelor repurtate <de haiduci> din anul 1690 până în anul 1840 și mai departe” (*ex carminibus clephticis conspectum habes rerum ab anno 1690 usque ad annum 1840 deinceps gestarum*).

Din cele 115 cântece populare traduse de Caragiani, am selectat unele aspecte din viața aromânilor, mai precis a haiducilor, clefți sau hoți, cum li se spunea, din faptele lor de arme, din obiceiurile, credințele și superstițiile lor.

Caragiani a tradus din cântecele populare neogreceşti din colecţia lui Passow cu precădere pe acelea referitoare la faptele haiducilor aromâni, la viaţa lor de pribegie în căutarea ocaziilor favorabile de a-şi înfrunta duşmanii turci. Laitmotivul principal al acestor cântece haiduceşti este vitejia, neînchinarea în faţa duşmanului, curajul de a înfrunta moartea. În câteva dintre ele pot fi însă surprinse şi alte aspecte din viaţa acestor clefţi, îndeosebi bucuria de a se deda plăcerilor vieţii, în pofida primejdiilor la care erau expuşi la tot pasul. Editarea acestor poezii rămase în manuscris ar întregi, în mod substanţial, aportul filologului aromân Ioan Caragiani la popularizarea folclorului aromân în cultura română.

BIBLIOGRAFIE:

A. Surse şi instrumente

A.1. Opera tipărită a lui Ioan Caragiani

CARAGIANI, Ioan, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, vol. II, publicat postum de Papahagi Pericle, Editura Cultura Naţională, Bucureşti, 1929.

CARAGIANI, Ioan, *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, vol. II, Profile Publishing, Bucureşti, 2002.

CARAGIANI, Ioan, *Neadevărurile calomnioase ale profesorului Nicolae Iorga în privinţa Bibliotecei Centrale din Iaşi*, Tipografia „Corpului didactic" Ispasescu & Bratanescu, Bucureşti, 1899.

CARAGIANI, Ioan, „Românii din Macedonia și poezia lor poporală”, în *Convorbiri literare* II, nr, 24, Iași 1868-1869, pp. 335-340 (I-IX), 355-359 (XI-XII), 368-370 (XIII), 381-388 (XIV).

A.2. Traduceri ale lui I. Caragiani

ARISTOTEL, *Pasiunile*. *Traducere din Retorica lui Aristotele*. *Cartea II*, de I. Caragiani, Tipografia Academiei Române (Laboratorii Romani), Bucureşti, 1884.

CARAGIANI, Ioan, „Batrachomyomachia sau lupta Broaștelor cu Șoarecii (atribuită lui Omer)”, în *Convorbiri literare* VIII, nr. 6, Iași, 1874-1875, pp. 247-252.

CARAGIANI, Ioan, „Bocituri”, în *Convorbiri literare* XII, nr. 12, Iași, 1878-1879, pp. 290-293

CARAGIANI, Ioan, „Idilele lui Theocrit”, în *Convorbiri literare* VIII, nr. 4, Iași, 1874-1875, pp. 171-174.

CARAGIANI, Ioan, „Iliada, cântul VI”, în *Convorbiri literare* IV, nr. 4, Iași, 1870-1871, pp. 53-60.

CARAGIANI, Ioan, „Pasiunile, cartea a II-a din *Retorica* lui Aristotel”, în *Convorbiri literare* XI, nr. 4, Iași, 1877-1878, pp. 318-329.

HOMER, *Odiseea. Batrachomyomachia-Războiul şoarecilor cu broaştele*, traducere de Ioan Caragiani, Editura Gramar, București, 2011.

OMER, *Odysseea şi Batrachomyomachia*, traducere în proză de J. Caragiani, Editura Jassy, Iași, 1876

A.3. Opere inedite

ARH.CAR.$_1$ = Arhiva „Caragiani", XXXVII de mape în manuscris, cca. 10000 file, BAR (Biblioteca Academiei Române), București: Mapele I-XXII, dintre care: Mapele I-III cuprind manuscrisul textului tipărit al *Studiilor istorice*; Mapa a V-lea (216 p.), Studii istorice, volumul al III-lea, partea a 2-a, Celți și Vlahi; Mapa a VI-a, volumul al III-lea, partea a 3-a (246 p.); Mapa a VII-a (297 p.), Studii istorice, volumul al III-lea, partea a 4-a, Celți, Vlahi, Bessi; Mapa a XV-lea, volumul al V-lea, partea 1, Daci (290 p.) etc.; Note și însemnări, în Mapele XXIII-XXXVI; O traducere în limba franceză a volumului Studii istorice tipărit de Caragiani, aflată în Mapa a XXXVII-lea;

ARH.CAR.$_2$ = manuscris, cota 34.13.1.05818, 224 p., la MNLR = Muzeul Național al Literaturii Române din Iași: *Traduceri din cântecele populare greceşti (I)*, ms. MNLR-Iași, cântece

structurate pe două părți: L-CL și CCCXXVIII-CCCXLIV; *Aromânii în cântecele populare greceşti (II)*, în același manuscris.

CORESP.CAR. = *Fondul de Corespondență „Caragiani”*

S2[15] (1-10) CDLV, BAR, București, emitent Apostol Mărgărit – destinatar I. Caragiani (1877-1878)

S2 (11-20) CDLV, BAR, București, emitent Apostol Mărgărit – destinatar I. Caragiani (1878-1882)

S2 (21-30) CDLV, BAR, București, emitent Apostol Mărgărit – destinatar I. Caragiani (1882-1885)

S2 (31-41) CDLV, BAR, București, emitent Apostol Mărgărit – destinatar I. Caragiani (1885-1898)

S2 (42-49) CDLV, BAR, București, emitent Apostol Mărgărit – destinatar I. Caragiani (1879-1890)

S11 (1-2) DXXIX, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar Ioan C. Filitti (1914)

S16 (1-2) DXXX, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar A. Densușianu (1875-1893)

S18 (1-2) LI, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar Iacob Negruzzi (1877-1900)

S26 DCCCLXVI, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar principesa Sturdza (1896)

S27 LIV, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar Anton Naum 1906

S27 (1-5) DCCCLXVI, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar D.A. Sturdza (1891-1899)

S29 DCLXVI, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar C. Istrati (1895)

S32 (1-9) DCIX, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar Ion Ghica (1880-1881)

S32 (10-15) DCIX, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar Ion Ghica (1881-1883)

S32 (16-24) DCIX, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar Ion Ghica (1884-1888)

S52 (1-2) DCCCLXVI, BAR, București, emitent I. Caragiani – destinatar A. Roman (1882-1892)

A.4. *Instrumente de lucru*

AAR = *Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXVII, 1914-1915, *Partea administrativă și desbaterile*, Librăriile Socec &Co, C. Sfetea, Pavel Suru, București, 1915.

CIORANESCU, Alexandru, *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Ediţie îngrijită de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Saeculum, Bucureşti, 2001.

CONSTANTINESCU, N. A., *Dicționar onomastic românesc*, Bucureşti, Editura Academiei Romîne, 1963.

DATCU, Iordan, *Dicționarul etnologilor români*, Editura Saeculum, București, 2006.

DATCU, Iordan, Stroescu S.C., *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979.

[15] S = *Scrisoare*.

DGLR = *Dicţionarul general al literaturii române*, vol. II, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004.

DDA = Papahagi, Tache, *Dicţionarul dialectului aromîn general şi etimologic*, Biblioteca Academiei Republicii Populare Romîne, 1963.

DLGM = G. Babinioti, Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Με σχόλια για την σωστή χρήση των λέχεων. Ερμηνευτικό. Ορθογραφικό. Ετυμολογικό. Συνωνύμων-Αντιθέτων. Κυρίων Ονομάτων. Επιστιμονικών όρων. Ακρονυμίων, [Dicționarul Limbii grecești moderne. Cu comentarii pentru un uz correct al cuvintelor. Interpretativ. Ortografic, Etimologic. Sinonime-Antonime. Nume proprii. Termeni științifici. Acronime], ediția a III-a, Centrul de lexicologie, Atena, 2008.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, ediție anastatică, 19 vol., Editura Academiei Române, București, 2012.

DNgR = *Dicţionar neogrec-român*, ediția a II-a, coordonare și redactare finală Lia Brad-Chisacof, Editura Demiurg, Iași, 1996

DOOM = Academia Română, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM). Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Academeiei Române, Bucureşti, 2005.

MALABAKIS, Nikos, *Λεξικό ελλήνο βλαχικό. Ετυμολογικό λεξικό*, [Dicționar grec-vlah. Dicționar etimologic], Pelekanos, Atena, 2004.

MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică, *Micul dicţionar academic*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 2010.

MDELN = *Μεγάλο Ηλεκτρονικό Λεξικό Νεοελληνικής Γλώσσας* [Marele dicționar electronic al limbii neoelene], Πατάκη, ΜΗΛΝΕΓ (Συνδρομητικό) [Ed. Patakis] (consultat și online: www.patakis.gr).

ORFANO, Vasilis, *Τουρκικά Δάνεια στα Ελληνικά της Κρήτης* [Împrumuturi din limba turcă în limba greacă din Creta], Propylaeum, Heidelberg University Library, 2020.

PAPAHAGI Tache, *Dicţionarul dialectului aromân. General şi etimologic*, Editura Academiei RPR, 1963 (ed. A II-a, 1974).

RUSU, Dorina N., *Membrii Academiei Române. Dicţionar, 1866/ 2003*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2003.

TIKTIN = Hermann Hariton Tiktin*, Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 3 vol., Überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Wiesbaden/ Cluj-Napoca, Clusium, 2000-2005.

TRIANDAFYLLIDIS, *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* [Dicționar electronic al limbii neogrecești], online Λεξικό της κοινής νεοελληνικής (greek-language.gr)

ZACIU, M., Papahagi M., Sasu A., *Dicționarul scriitorilor români*, vol. I, A-C, Editura Fundației Culturale Române, București 1995.

*** *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, fi consultat și online: http://www.vistieria.ro/carti/istoria_romanilor/fontes-historiae-dacoromanae-iii.pdf (accesare 27.06.2023).

*** *Românii din Timoc. Culegere de izvoare* îngrijită de C. Constante și A. Golopenția, cu o prefață de Sabin Manoilă și o introducere de Emanoil Bucuța, Tipografia Bucovina, București, 1943.

B. Literatură secundară

AMBRUSTER, A., *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993.

ANGELOLOPOULOS, Ath., „Population distribution of Grece today according to language, national consciosness and religion" în *Balkan Studies*, vol. 20, nr.1, 1979, online: https://ojs.lib.uom.gr/index.php/BalkanStudies/article/view/306 (accesare: 27.06.2023).

ARGINTEANU, Ion, *Istoria Românilor macedoneni: din timpurile cele mai vechi pîna în zilele noastre*. 2 vol., Tipografia L'indépendance roumaine, București,1904.

ARISTOTEL, *Retorica*, ediție bilingvă, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieș, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftei, Editura IRI, București, 2004.

AVERIKIOS, Mirela, „Aromanian Folklorist IOAN D. CARAGIANI", în *Journal of Romanian Literary Studies*, Târgu Mureș, nr. 33/ 2023, p. 640-650

AVERIKIOS, Mirela, „Aromânul Ioan D. Caragiani la *Junimea*", în *Scriptor* Anul IX, nr. 101-102, Ed. Junimea, Iași, 2023, pp. 29-31.

BACOU, Mihaela, „Entre acculturation et assimilation: les Aroumains au XXe siècle" în *Les Aroumains*, Paris, Publications Langues'O, 1989 (Cahiers du Centre d'étude des civilisations d'Europe centrale et du Sud-Est; 8) pp. 153-167.

BALACI, Emanuela, „Chez les Valaques du Pinde" în *Revue des études sud-est européennes*, nr. 6, București, 1968. pp. 671-681.

BACILA, I.C., „Hărți cu privire la elementul românesc din Peninsula Balcanică" în *Revista aromânească*, nr. 1, București, 1929, pp. 74-80.

BARON, Ovidiu, *Românii uitați. Ioan Caragiani*. *Studii istorice asupra românilor din Peninsula Balcanică*, Fundația Scrisul românesc, Craiova, 2009.

BÂRLEA, Gheorghe, „Poemele homerice în veșminte românești. O analiză diacronică (I)", în *Diacronia*, 2, A18, p. 1-13.

BELDICEANU, Nicoara, „Sur les valaques des Balkans slaves à l'époque ottomane (1450-1550)" în *Revue des études islamiques*, nr. 34, Paris, 1966, pp. 83-132.

BERBERI, Aspasia, *Μορφολογική Προσαρμογή και Λεξικοσημασιολογικός Δανεισμός των Τούρκικων Δανείων στα Αρχεία του Αλή Πασά* [Adaptare morfologică și împrumut lexico-semantic al împrumuturilor turcești în arhivele lui Ali-Pașa], Lucrare de licență, Universitatea Aristotel din Salonic, Salonic, 2017.

BERINDEI, Dan, „Constituirea Societății Literare române (1866)", în *Contemporanul*, noiembrie, 2017 online: https://www.contemporanul.ro/clubul-ideea-europeana/dan-berindei-constituirea-societatii-literare-romane-1866.html (accesare 30.06.2023).

BOBICH, Gjika, „Romanità vivente in Grecia: Valacchi del Pindo" în *Rivista di scienza*, vol. 72, Bologna, 1942, pp. 141-146.

BOLINTINEANU, Dimitrie, *Călătorie la românii din Macedonia și Muntele Atos sau Santa Agora*, Editura Tipografia Jurnalului Național, București, 1863.

BOURCART, Jacques, „Les peuples des Balkans" în *La Géographie*, tom. 35, nr. 4, Paris, 1921, pp. 329-342.

BRĂTIANU, Gh. I., *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană*, ed. a II-a rev., Editura Polirom, Iași, 1999.

BREZEANU, S., *Românitatea orientală în Evul Mediu*, Editura All Educational, Bucureşti, 1999.

BURADA, Teodor, „O colonie de vlahi în Arabia" în *Buletinul Societății române regale de geografie*, nr. 1, București, 1915.

BURNOUF, Emile, „Le brigandage en Grèce. Le drame de Marathon, les Vlaques, leurs origines et leurs moeurs" în *Revue des deux mondes*, vol 87, Paris, 1870, pp. 987-1008.

CACIUPIERI, Apostol N., *Gramatica armaneasca*, Constanța, Editura Universalia, 2011.

CAPIDAN, Theodor, *Aromânii: dialectul aromân, studiu lingvistic*, (*Studii şi cercetări,* nr. 20, Academia Româna), Monitorul oficial și imprimeriile statului, Imprimeria Națională București, 1932.

CAPIDAN, Theodor, „Fărșeroții: studiu lingvistic asupra românilor din Albania" în *Dacoromania: Buletinul Muzeului limbii române*, nr. 6, Cluj, 1930, pp. 1-210.

CAPIDAN, Theodor, *Meglenoromânii*, Editura Cultura Națională, București, 1925; (*Studii și cercetări*, nr.7, Academia Româna, 1928), 3 vol. [1: *Istoria si graiul lor*; 2: *Literatura populară la meglenoromâni*; 3: *Dicționar meglenoromân*.].

CAPIDAN, Theodor, *Originea macedoromânilor*, Editura Etnologică, Bucureşti, 2008.

CARAGIANI, Gheorghe, „Gli aromeni e la questione aromena nei documenti dell'archivo storico diplomatico del Ministerio degli affari esteri italiano" în *Storia contemporanea*, nr. 5, Roma, 1987, nr. 4, 1990, pp. 928-1007; 633-662.

CARAGIANI, Gheorghe, „Intorno alla publicazione della Bibliografia macedoromena" în *Balkan Archiv, neue Folge*, nr. 11*,* Hamburg, 1986, pp. 247-278.

CARAGIANI, Gheorghe, *La soubordinazione circonstanziale ipotattica nella frase del dialetto aromeno (macedo-romeno)*, Istituto Universitario Orientale, Napoli, 1982.

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, *Compendiu de dialectologie română,* Editura Științifică și enciclopedică, București, 1975.

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, „Definition einer Volksgruppe: Glotta und Ethnos der Aromunen" în *Österreichische Osthefte*, nr. 2, Wien, 1971, pp. 140-151.

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, *Fono-morfologie aromâna: studiu de dialectologie structurală*, Editura Academiei RSR, București, 1968.

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, „Identitate și identificare în problema aromânească", în *România literară*, nr. 51-52, 1998.

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, „La romanité sub-danubienne: l'aroumain et le mégléno-roumain" în *La Linguistique*, vol. 8, fasc., Paris, 1972, pp. 105-122.

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, *Un dodecalog al aromânilor sau 12 adevăruri incontestabile, istorice şi actuale, asupra aromânilor şi asupra limbii lor*, Editura Sammarina, Constanta, 1996.

CARANICA, Maria „Care este originea aromânilor? O scurtă istorie", în *Historia*, online: Historia:historia.ro/sectiune/general/ 566603 (accesare 20.05.2023).

CAZACU, Matei, „Les Valaques dans les Balkans occidentaux (Serbie, Croatie, Albanie, etc.): la pax ottomanica (XVe-XVIIe siècles)" în *Les Aroumains*, Publications Langues'O, Paris, 1989 (Cahiers du Centre d'étude des civilisations d'Europe centrale et du Sud-Est; 8). pp. 81-96.

CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române*, Editura Litera, București, 2001.

CHIVU, Gheorghe, Pană Dindelegan, Gabriela, Dragomirescu Adina, Nedelcu, Isabela, Nicula Paraschiv, Irina (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*, Editura Academiei, București, 2012, 2015.

COTAN, Claudiu, *Ortodoxia şi mişcările de emancipare națională din sud-estul Europei în secolul al XIX-lea*, Editura Bizantină, București, 2009.

COUSINERY, E. M., *Voyage dans la Macédoine, contenant des recherches sur l'histoire, la géographie et les antiquités de ce pays*, 2 vol, Imprimerie royale, Paris, 1831.

CZAMAŃSKA, Ilona, „Vlachs and Slavs in the Middle Ages and Modern Era", în *RES HISTORICA*, nr. 41, 2016, p. 11-24.

CVIJIC, Jovan, *La péninsule balkanique, géographie humaine*, Libr. A. Colin, Paris, 1918.

DAHMEN, Wolfgang, KRAMER, Johannes, „Enquête directe à l'aide d'enregistrement sur bandes magnétiques: expériences faites au cours d'enquêtes pour l'Atlas linguistique des parlers aroumains de la Grèce" în *Archives sonores de dialectologie*, Editat de Jacqueline Picoche, Amiens, 1978. pp. 55-63.

DAN, Ilie, „Un strălucit precursor: Alexandru Lambrior", în *Limba română*, an. 32, nr. 3, 1983, 231-238.

DIMA, Nicholas. 1978. „Romanian minorities in South-East Europe", în *Buletinul bibliotecii române*, vol. VI, serie nouă, Freiburg i Br.: Rumänisches Forschungsinstitut, 1978, p. 337-366.

DIMACA, Vasile, *Realități și controverse din viața aromânilor, idei selectate din unele studii despre aromâni*, grupate și comentate de Vasile Dimaca, Editura Ex Ponto, Constanța, 2016.

DJUVARA, Neagu, *Aromânii: istorie, limbă, destin*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

DJUVARA, Neagu, „La Diaspora aroumaine aux XVIIIe et XIXe siècles", în *Les Aroumains*, (Cahiers du Centre d'étude des civilisations d'Europe centrale et du Sud-Est, nr. 8), Publications Langues'O, Paris, 1989, pp. 95-125.

DULCIU, Dan „O nouă ipoteză privind etimologia etnonimului „vlah". Interpretatio orientalia", p. 1, online https://www.academia.edu/8031827/Etimologia_etnonimului_VLAH_ (accesare la 27.06.2023).

EVANS, A. „Who the Macedonians are", online http://macedonia.kroraina.com/en/autonomous.htm (accesare la 27.06.2023).

EXARCHOS, G., *Οι Ελληνόβλαχοι (Αρμάνοι)* [Elinovlahii (Aromânii)], 2 vol, Editura Kastaniotis, Atena, 2001.

FONTAINE, Marcel, „Frères de malheur: Acadiens français et Macédo-Roumains", în *Noul Album macedo-român*, nr. 1, Freiburg i Br.: Rumänisches Forschungsinstitut, 1959, p. 111-114.

FRANGA, Liviu, „Homer în cultura română. Traduceri din secolele XIX-XX", în *Observator cultural*, nr. 1007, din 21.02.2020, online https://www.observatorcultural.ro/articol/homer-i%CC%82n-cultura-roma%CC%82na%CC%86/ (accesare 27.06.2023)

FRANGA, Liviu, „Retraducerea arhetipurilor. Homer-prezență primordială în cultura română (sec. XIX-XX)", în *România literară*, nr. 51-52/ 2019, online: https://romanialiterara.com/2019/12/retraducerea-arhetipurilor/ (accesare la 23.06.2023).

GAFTEA, Viorel Nicolae, „Ioan D. Caragiani", în *Independența română. Independența prin cultură*, din 6 aprilie 2019, online https://www.independentaromana.ro/ioan-d-caragiani/ (accesare 27.06.2023).

GÎNSAC, Ana-Maria, (coord.), Camară, Iosif, Moscal, Dinu, Ungureanu, Mădălina,, *Practici de traducere a numelor proprii în scrisul premodern (1780-1830)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2017.

GHEORGHEVIC-SPOA, Risto, Iovanovic Zoran, *Cântiti armânesti*, Societatea armâneasca Pitu Guli, Skopije, 1982.

GHERGHEL, Ilie, „Câteva contribuțiuni la cuprinsul noțiunei cuvântul «Vlach»*”*, extras din *Convorbiri literare*, Tipografia „Convorbiri literare”, București, 1920, pp. 4-8

GOSSIAUX, Jean-François, „Un ethnicisme transnational: la résurgence de l'identité valaque dans les Balkans”, în *L'Europe entre culture et nations*, (Ethnologie de la France, cahier 10), sous la dir. de Daniel Fabre, Ed. de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1996, pp. 191-198.

GOSSIAUX, Jean-François, *Pouvoirs ethniques dans les Balkans*, Editura Presses Universitaires de France, Paris, 2002.

HAMMOND N., Griffith G., Walbank F., *A History oh Macedonia*. 3 vol., Editura Clarendon Press, Oxford, 1972, 1978, 1988.

HOMER, *Iliada*, ediție bilingvă, traducere în metru original de George Murnu, studiu introductiv și note de D.M. Pippidi, Editura Universitas / Teora, București, 1999.

HOMER, *Imnuri. Lupta șoarecilor cu broaștele. Poeme apocrife*, traducere de Ion Acsan, Editura Minerva, București, 1971.

HOMER, *Odiseea*, ediție bilingvă, traducere de George Murnu, Ed. Editura Universitas/ Teora, București, 2000.

IAMANDI, Vasile, „Despre Românii din Thesalia” în *Lumina* nr 1, 1903. [semnează V. Diamandi Metovitu] Monastir (Bitolia), p. 45.

IANCOVICI, Sava, „Relations roumano-albanaises à l'époque de la renaissance et de l'émancipation du peuple albanais” în *Revue des études sud-est européennes*, București, nr. 1, 1971, pp. 5-48 ; nr. 2, 1971, pp. 225-248.

IORGA, Nicolae, *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie, etc.)*, Imprimeria Cultura neamului românesc, București, 1919.

IOTTA, Naum, *Din viața zbuciumată a aromânilor*, Proiect Avdhela, Biblioteca Culturii Aromâne, Editura Predania, București, 2013.

KAHL, Thede, *Istoria aromânilor,* Editura Tritonic, București, 2006.

KAHL, Thede, *Για την ταυτότητα των Βλάχων. Εθνοπολιτισμικές προσενγγίσεις μιας Βαλκανικής πραγματικότητας* [Despre identitatea vlahilor. Abordări etnoculturale ale realității balcanice], Ed. K.E.M.O, Atena, 2009.

KONTZ, Jósi, *Batrochomyomachia lui Homerus. Bătaie broaştilor cu şoarecii*, întoarsă dîntîi în versuri ungurești de domnu Csokonai V. Mihály și după el în rumînește de Kontz Jósi, în anul 1816, luna lui iuliu; în manuscris: (cota veche: Erd. Muz. Egyl. Kézirattár I. B. nr. 2.).

KOUMANAS, K., *Ιστορίαι των ανθρωπίνων πράξεων* [Istoria faptelor omenești], Editura Tipografia Antoniou Aukoulou, Viena, 1832, vol XII, pp. 520-529.

KRYSTALLIS, Kostas, *Οι Βλάχοι της Πίνδου* [Vlahii din Pind], Ed. Damianos, Atena, 2003.

LASCU, Nicolae, *Clasicii antici în România*, Editura Dacia, Cluj, 1974.

LAZAROU, Achilleus, *Η Αρωμουνική και αι μετά της Ελληνικής σχέσεις αυτής. Βλάχοι: ιστορική φιλολογική μελέτη* [Aromâna și influențele târzii cu limba greacă. Vlahii: un studiu istorico-filologic], sine Ed., Atena, 1986.

LABBE, Morgane, *Dénombrer les minorités enjeux politiques et jeux de catégories dans les recensements grecs* în *Old and new Minorities = Anciennes et nouvelles minorités*, (Congresses & Colloquia, 17). éd. Jean-Louis Rallu, Youssef Courbage et Victor Piché, John Libbey Eurotext; INED, Paris 1997, pp. 73-88

LACEA, Constantin, „Sânt în Transilvania aşezări de Români veniți din sudul Dunării sau nu sunt?", în *Dacoromania: Buletinul Muzeului limbii române,* Cluj, nr. 4 (1924-1926) pp. 353-370.

LOZOVAN, Eugen, „Byzance et la romanité scythique" în *Geschichte der Hunnen*, vol. 2, Berlin, 1960, pp.197-224.

LOZOVAN, Eugen *Dacia sacra*, Editura Saeculum, București, 2015.

MĂRGĂRIT, Apostol, *Scoalele Române din Macedonia,* Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucuresci, 1895.

NASTUREL, Petre, S., „Vlacho-Balcanica" în *Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher, XXII (1978)* pp. 221-248

NASTUREL, Petre, S. „Les Valaques de l'espace byzantin et bulgare jusqu'à la conquête ottomane" în *Les Aroumains*, Paris, (Cahiers du Centre d'étude des civilisations d'Europe centrale et du Sud-Est, nr.8), Publications Langues'O, 1989, pp. 47-81.

MURNU, George, *Istoria românilor din Pind: Vlahia Mare (980-1259)*. *Studiu istoric după izvoare bizantine*, Tiparul Institutului „Minerva", București, 1913.

NEGRUZZI, Iacob, *Amintiri din Junimea*, Editura Humanitas, București, 2012.

NEGRUZI, Iacob, „Ioan Caragiani", în *Convorbiri literare*, nr. I, Ianuarie 1921, Anul LIII, București, p.112 (Necrolog)

NISTOR, I., Ion, *Originea Românilor din Balcani şi Vlahiile din Tesalia şi Epir*, DominoR, București, 2003.

PALIGA, Sorin, *Cîteva considerații asupra folosirii literelor* â *şi* î, în *Anca Irina Ionescu. Omagiu la 70 de primăveri*, Editura Lider Internațional, București, 2016, 405-421.

PANU, George, *Amintiri de la „Junimea" din Iaşi*, vol. 2, Editura Remus Cioflec și Editura Polirom, Iași, 2013.

PAPAHAGI, Valeriu, *Aromânii moscopoleni şi comerţul veneţian în secolele XVII şi XVIII*, prefață de Nicolae Iorga, Editura Societții de Cultură Macedo-Română, București, 1935.

PAPANACE, Constantin, *L'origine et la conscience nationale des Aroumains (la terreur grecque en Macédoine)*, Editura Armatolii (Biblioteca verde, nr.12), Roma, 1955.

PASSOW Arnoldus, *Τραγούδια Ρωμαίικα, Popularia Carmina*, Graeciae Recentioris, 1860.

PETCU, Nicolae, Adrian, „Avdela-o așezare a aromânilor din nordul Greciei", ziarul Lumina, 21 sept. 2011, online https://ziarullumina.ro/societate/historica/avdela-o-asezare-a-aromanilor-din-nordul-greciei-4929.html (accesat la 26.06.2023).

PEYFUSS, Max Demeter, *Chestiunea aromâneasca: evoluția ei de la origini pâna la pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, (Bibiloteca enciclopedica de istorie a României), traducere de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Enciclopedică, București, 1994

PEYFUSS, Max Demeter, „Les Aroumains à l'ère des nationalismes balkaniques", în *Les Aroumains*, Paris, (Cahiers du Centre d'étude des civilisations d'Europe centrale et du Sud-Est, nr 8), Publications Langues'O, 1989, pp. 131-152.

PICOT, Emile, *Les Roumains de la Macédoine*, Editor Ernest Leroux, Paris, 1875.

PLÖCHL, Willibald M., *Die Wiener orthodoxen Griechen. Eine Studie zur Rechts- und Kulturgeschichte der Kirchengemeinde zum Hl. Georg und zur Hl. Dreifaltigkeit und zur Errichtung der Metropolis von Austria*, Verlag des Verbandes der Wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, Wien, 1983.

POGHIRC, Cicerone, „Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans: survivances et évolution", în *Les Aroumains*, Paris, (Cahiers du Centre d'étude des civilisations d'Europe centrale et du Sud-Est, nr. 8), Publications Langues'O, 1989, pp. 9-45.

POPA LISSEANU, G., *Continuitatea românilor în Dacia*, Editura Vestala, București, 2014.

POPESCU-SIRETEANU, Ion, „Contribuția lui Ioan Caragiani la cercetarea onomasticii aromâneşti", în *Studii de onomastică*, nr. IV, 1987, Cluj-Napoca, p. 80.

POULTON H., *The Balkans: States et Minorities in Conflict*, Ed. Minority Rights Group, London, 1991.

POUQUEVILLE, François, *Ταξίδι στην Ελλάδα-Ήπειρος* [Călătorie în Grecia-Epir], Tolides, Atena, 1994 (prima ediție franceză, 1826).

PSALIDAS, A., *Η Τουρκία κατά τας αρχάς του 19ου αιώνα* [Turcia la începutul secolului al XIX-lea], ediție îngrijită de Charitakis, G., în *Ηπειρωτικά Χρονικά*, nr. 6, 1931, pp. 32-37.

SCHWANDNER-SIEVERS, S., „The Albanian Aromanians' Awakening. Identity Politics and Conflicts în Post-Communist Albania", în *ECMI Working Paper, nr. 3*, Martie 1999, online https://www.files.ethz.ch/isn/19593/working_paper_03.pdf , (accesare la 27.06.2023).

SUȚU, Rudolf, „Ioan Caragiani (1890)", în *Iaşii de odinioară*, vol. 2, Editura Tipografia „Lumina Moldovei", Iași, 1928, 247-251.

TANAȘOCA, Nicolae-Şerban, „Din Pind, spre București", în *Ziarul de Duminică*, nr. 213, 6 iulie 2004, București, 2004.

TANAŞOCA, Nicolae-Şerban, „Un frate uitat al lui Ioan D. Caragiani: doctorul Alexandru D. Caragiani (1848-1905)", online: https://www.academia.edu/10206008/UN_FRATE_UITAT_AL_LUI_IOAN_D_CARAGIANI_DOCTORUL_ALEXANDRU_D_CARAGIANI_1848_1905_ (accesare 27.06.2023).

TANAŞOCA, Nicolae-Şerban, Tanașoca, Anca, *Unitate romanică şi diversitate balcanică. Contribuții la istoria romanității balcanice"*, Editura Fundației Pro, București, 2004.

TEGA, Vasile. „Aromânii vazuti de calatori englezi (pâna la 1900)", în *Buletinul Bibliotecii Române*, vol. X, serie noua, Freiburg i Br.: Rumänisches Forschungsinstitut, 1983, pp.129-224

THEOCRIT, *Idile*, traducere în versuri, însoțită de o introducere și note de Teodor Naum, Editura Casei Școalelor, București, 1927.

THEOPHANES, Confessor, „Cronografia" în *Fontes Historiae Daco-Romanae II*, Institutul de studii Sud-Est Europene, București, 1970, p. 599.

TUDURACHI, Ligia, „Demonul zeflemelei junimiste", în *Transilvania*, nr. 5, 2021, 28-37.

ȚARĂLUNGĂ, Ecaterina, *Enciclopedia identității românești. Personalități*, Editura Litera Internațional, București, 2011.

ȚÎRCOMNICU, Emil, *Obiceiuri şi credinţe macedoromâne. Dicţionar*, Ed. Biblioteca Bucureștilor, București, 2009.

ȚÎRCOMNICU, Emil, WISIȘENSCHI, Iulia, *Românii de la sud de Dunăre. Macedoromânii. Obiceiuri tradiționale de nuntă. Studiu istoric și etnologic*, Editura Ziua, București, 2003

ȚÎRCOVEANU, Emil, *Meglenoromânii-destin istoric şi cultural*, Editura Etnologică, București, 2004.

ȚÎRCOVEANU, Emil, *Minoritățile românești sud-dunarene. Studiul etnologic al aromânilor*. Editura Etnologică, București, 2012.

TOMESCU, Domnița, *Gramatica numelor proprii în limba română*, Editura All, București, 1998.

VAKALOPOULOS, Apostolos E., *Ιστορία του νέου ελληνισμού, Τόμος Α': Αρχές και διαμόρφωσή του* [Istoria elinismului modern, Vol I: Începuturile și configurarea acestuia] (ediția a II-a), Ed. Emm. Sfakianakis & Sons, Salonic, 1974.

ZBUCHEA, Gheorghe, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX)*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 1999.

WACE, A,, Thomson, M., *Οι νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου* [Nomazii Balcanilor. O descriere a vieții și a obiceiurilor vlahilor din nordul Pindului], Editura Afoi Kyriakidi, Salonic, 1989 (prima ediție britanică a fost publicată în 1914).

WINNIFRITH, T.J., *Shattered Eagles: Balkan Fragments,* Duckworth, London, 1995

WINNIFRITH, T.J., *The Vlachs: history of a Balkan people*, Duckworth, London, 1987.

XENOPOL, Alexandru D., „Les Roumains et les Grecs" în *Revue de géographie*, nr. 14, 1891, pp. 38-50.

ANEXE

I. Antologie de cântecele populare grecești. Traducere de I. Caragiani

II. Corespondență